

Коляда Е. К.,
ВНУ імені Лесі Українки,

Бойчук В. М.,
Луцький педагогічний коледж імені Ярослава Галана

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ПЕСИМІЗМ” В ПЛОЩИНІ ЛІНГВІСТИКИ

У статті узагальнено сутність, зміст та значення соціально-філософського поняття “песимізм” і окреслено його предметну область. Встановлено, що завдяки антропоцентричному підходу до аналізу мовних явищ вивчення песимістичних настроїв особистості може отримати лінгвоцентричну інтерпретацію.

Ключові слова: соціально-філософське поняття, песимізм, екологічний песимізм, технологічний песимізм, культурний песимізм, оптимізм.

В статье обобщено суть, содержание и значение социально-философского понятия “пессимизм” и обозначено его предметную область. Установлено, что благодаря антропоцентрическому подходу к анализу языковых явлений изучение пессимистических настроений личности может получить лингвоцентрическую интерпретацию.

Ключевые слова: социально-философское понятие, пессимизм, экологический пессимизм, технологический пессимизм, культурный пессимизм, оптимизм.

The article deals with the essence, subject-matter and meaning of the socio-philosophic concept “pessimism” and defining its subject field. It has been established that due to the anthropological approach to linguistic phenomena the investigation of person’s pessimistic mood may gain linguistic interpretation.

Key words: socio-philosophic concept, pessimism, ecological pessimism, technologic pessimism, cultural pessimism, optimism.

Гуманізація мовознавства, розуміння мовної особистості як засобу проникнення в мову, обумовили загальну тенденцію сучасного лінгвістичного пізнання – рух від сфери систем до центру цих систем – людини. Саме антропоцентричний підхід у мові дозволяє розглядати особистість як суб’єкт мовної комунікації. Принцип антропоцентризму робить можливим перехід від деперсоналізованого предметного уявлення про мову до персоналізованого. Завдяки цьому принципу психофізіологічні, соціально-діяльнісні, морально-етичні характеристики особистості доповнюються лінгвоцентричною інтерпретацією [10, с. 97]. Саме у цьому і полягає **актуальність** дослідження соціально-філософської категорії “песимізм” з позицій сучасного мовознавства. **Метою** нашого дослідження є узагальнення сутності, змісту та значення поняття “песимізм” та визначення його предметної області.

В європейській культурній самосвідомості, особливо в європейській філософії останнього століття, проблема наближення кінця стала однією із тих ідей, які дали творчий імпульс перегляду основ філософії. Ідея песимізму знайшла своїх прихильників в особі Дж. Леопарді, Ед. фон Гартмана, О. Ковалевського. Вони стверджували реальність страждання, його відсутність визначали як щастя [6, с. 6]. Особливий резонанс проблематика песимізму отримує в наш час – час фундаментальних змін в соціальній свідомості.

Етимологічно поняття “песимізм” походить від латинського *pessimus* (найгірший), що з часом закріпилося у дослідницькому філософському підході до песимізму, який у сучасних довідкових джерелах з філософії визначається як 1) умонастрій, відповідно якого зла доля має основне значення в житті та є неминучою, основною в людині є схильність до зла, а не до добра, тому всі людські зусилля є марними [2, с. 173], 2) позиція чи філософська доктрина, яка вказує на те, що сума зла в світі перевищує суму добра, а людське життя – це невпинне страждання, тому що призначення людини – діяти, а дія полягає в зусиллі мати те, що ми не маємо [3, с. 395], 3) один із двох основних способів сприйняття світу, що виражає негативне, підозріле, недовірливе ставлення до нього; протистоїть оптимізму. У філософському розумінні песимістичний світогляд вказує на переважання у світі страждань і на марну боротьбу добра зі злом, на торжество несправедливості, на безглуздість людського життя та історичного процесу [12, с. 698], 4) світовідчуття, пройняте безнадією та зневірою; філософські концепції, які в аналізі буття і пізнання виходять з положення про те, що світ влаштований не кращим чином, ним керують стихійні сили, він не закономірний, тому в ньому багато випадковостей, світ хаотичний і безглуздий. Отже, світ не пізнається логікою, в ньому немає загальних, універсальних істин, єдиних законів. Основою буття і його суттю є страждання і абсурд, а сенс життя – лише в їх подоланні [11, с. 182], 5) філософський напрям, який, на противагу оптимізму, бачить у світі насамперед негативні сторони, вважає світ безнадійно поганим, а людське існування – до кінця безглуздим [14, с. 371], 6) соціально-філософське поняття, яке відображає оцінно-вольову сторону світогляду, що негативно визначає навколишній світ, стан і місце людини в ньому та ґрунтується на утвердженні міри життя запереченням за допомогою найгіршого [6, с. 5].

Предметна область поняття “песимізм” включає чотири визначення: екологічний песимізм, культурний песимізм, технологічний песимізм та оптимізм і песимізм.

Екологічний песимізм – напрям у філософії, економічній теорії, соціології і футурології, представники якого вважають, що глобальні проблеми, які постали перед людством (виснаження мінеральних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, забезпечення продуктами харчування), неможливо вирішити без зменшення приросту населення [8, с. 625]. Екологічний песимізм ґрунтується на думці, що технічна цивілізація зайшла у глухий кут. Загибель природи в результаті технічного прогресу неминуча, а це наближає смертний час людства [9, с. 158]. Екологічний песимізм виник у семидесятих роках двадцятого століття. Провідними науковцями, які працюють у цій

галузі, є Дж. Форрестер, Д. Медоуз, Р. Ейлбронер, А. Ерліх. Ідеї екологічного песимізму підтримують представники різноманітних інтелектуальних напрямів, які виступають проти концепцій необмеженого соціального прогресу.

Культурний песимізм – поняття, що інтерпретується по-різному: 1) культура визнається явищем, яке негативно впливає як на окрему особу, так і на суспільство в цілому, 2) культурний процес розглядається як такий, що призводить до повного розпаду, деградації та знищення культури, 3) визнання необхідності наявності в самій культурі критичного, скептичного та песимістичного аспектів як факторів, що сприяють збереженню її життєздатності [5, с. 271].

Технологічний песимізм – негативна оцінка перспектив науково-технічного прогресу та його ролі в розвитку людства. Він підкреслює суперечливість екологічних, соціально-політичних та антропологічних наслідків розвитку науки і техніки [7, с. 193]. Проблеми, що супроводжують технічний прогрес, а саме, ті, що пов’язані з розщепленням атомного ядра та втручанням у генетичний код, примушують визнати, що технізована природа здатна на негативну активність.

Оптимізм і песимізм – два протилежних ставлення до розвитку подій. На відміну від песимізму, оптимізм – це віра в краще майбутнє, у можливість перемоги добра над злом, справедливості над несправедливістю [13, с. 289]. Взаємозв’язок оптимізму та песимізму має велике значення у формуванні світогляду та суспільної активності соціального суб’єкта. Розвиток взаємозв’язку оптимізму та песимізму відображає процес зміни картини світу, планів на майбутнє соціальних суб’єктів, соціальної перспективи.

Взаємозв’язок оптимізму і песимізму узгоджує минулий життєво важливий досвід з життєво важливими змінами, відтинаючи все неважливе та нежиттєве в майбутньому. У свою чергу, потік життя коригує взаємозв’язок оптимізму і песимізму, вимагає від людини і масштабних соціальних суб’єктів, у які вона входить, повноти буття [6, с. 8].

З огляду на вищесказане спробуємо проаналізувати декілька наукових праць, в яких досліджуються філософський, соціальний та психологічний аспекти взаємозв’язку між оптимізмом та песимізмом.

Глибокий аналіз оптимізму та песимізму як світоглядних вимірів пропонує М.А. Лепський. Поставивши собі за мету соціально-філософське осмислення взаємозв’язку оптимізму та песимізму, його сутності, змісту і значення у процесі формування соціальної перспективи, автор з’ясував, що формування соціальної перспективи як взаємозв’язку оптимізму й песимізму виявляється в єдності оцінно-вольового зрізу світогляду, котрий ґрунтується на мірі життя. У науковий обіг було введено як єдину основу в різних визначеннях оптимізму і песимізму триєдну міру життя, яка формує систему цінностей в єдності існування, здійснення (отримання душевного і духовного в житті) і реалізації (втільнення душевного і духовного в дійсність). Такий підхід дозволяє аналізувати розбіжності в оцінно-вольовому визначенні дійсності соціальних суб’єктів на основі рівня повноти буття. Дослідивши поняття, міри життя автор запровадив класифікацію взаємозв’язку оптимізму та песимізму, який може бути змістовним (наповненим), якщо стверджує триєдність міри життя; відносним (неповний та незрілий змістовний взаємозв’язок, з нерозвиненою мірою життя); та на хибних основах (спотворених засадах, які руйнують життя) [6, с. 4].

Всебічний опис соціального оптимізму та песимізму як філософської антропогеми пропонує Ш.Х. Боташева. Вибравши об’єктом дослідження соціальний оптимізм і соціальний песимізм як філософські категорії, що розглядаються з позицій філософсько-антропологічного та соціально-філософського аналізу, авторка здійснює цілісний комплексний аналіз соціальної значимості оптимізму та песимізму, визначає етимологічний зміст понять “соціальний оптимізм” та “соціальний песимізм” в рамках формування нової філософської антропогеми техногенного суспільства, пропонує нове концептуальне визначення феноменів оптимізму та песимізму через системну експлікацію дієвої природи соціальних суб’єктів. У роботі не тільки відображено значення оптимізму та песимізму як індикаторів соціальної напруги у всіх сферах сучасного суспільства, а й виявлена роль соціального песимізму як атрибуту деструктивної свідомості суспільства та досліджено перспективи позитивної реалізації оптимізму в духовно-моральній сфері [1, с. 3].

Психологічних аспектів взаємозв’язку оптимізму та песимізму торкається М.С. Замышляева, яка досліджує основні методологічні, теоретичні, емпіричні та практичні підходи до розуміння оптимізму/песимізму особистості та суміжних з ними понять надії/безнадії, оптимістичного та песимістичного стилів атрибуції та самоефективності. Авторка робить висновок, що диспозиційний оптимізм і песимізм – це стійкі особистісні риси, що не детермінуються психологічними особливостями, які обумовлюються статевою рольовою ідентичністю чи належністю до певної вікової категорії. На думку дослідниці, розвиток оптимізму та песимізму особистості обумовлюється впливом мезофакторів соціалізації, одним з яких є місце проживання, що визначає соціокультурні відмінності вираження даних конструктів [4, с. 3].

Запропонований виклад дає змогу зробити висновок, що соціально-філософська категорія “песимізм”, філософські, соціальні та психологічні аспекти котрої були об’єктом різноманітних наукових розвідок, є перспективною для досліджень в межах сучасної лінгвістичної парадигми.

Література:

1. Боташева Ш. Х. Социальный оптимизм и пессимизм как философская антропогема : автореф. дисс. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 / Ш. Х. Боташева. – Ставрополь, 2002. – 27 с.
2. Василенко Л. И. Краткий религиозно-философский словарь / Л. И. Василенко. – М. : Истина и жизнь, 1996. – 256 с.
3. Жюлиа Д. Философский словарь. Пер. с франц. / Д. Жюлиа. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 544 с.
4. Замышляева М. С. Оптимизм и пессимизм в совладающем поведении в юношеском возрасте : автореф. дис. ... канд. психологических наук : 19.00.13 / М. С. Замышляева. – М., 2006. – 19 с.

5. Левит С. Я. Культурология. XX век. Энциклопедия / С. Я. Левит. – Т. 1. – СПб. : Университетская книга ; ООО Алтейя, 1998. – 447 с.
6. Лепський М. А. Взаємоз'язок оптимізму та песимізму : проблема соціальної перспективи : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03 / М. А. Лепський. – К., 2006. – 35 с.
7. Некрасов С. И. Философия науки и техники : тематический словарь-справочник / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орёл : ОГУ, 2010. – 289 с.
8. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд-во. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
9. Таран В. О. Соціальна філософія : навч. посіб. / В. О. Таран, В. М. Зотов, Н. О. Рэзанова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
10. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / Костянтин Тищенко. – К. : Основи, 2000. – 350 с.
11. Удовиченко Е. М. Философия : конспект лекций и словарь терминов (элементарный курс) : учеб. Пособие / Е. М. Удовиченко. – Магнитогорск : МГТУ, 2004. – 203 с.
12. Философия : энциклопедический словарь / Под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2006. – 1072 с.
13. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
14. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. – М. : Инфра-М, 2003. – 576 с.